ABDULLA QAHHORNING "ANOR" HIKOYASI

Saydullaxonova Zebinisobegim Shukurullaxon qizi

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

“Soliq va budjet hisobi” fakulteti talabasi

Phone: +998 (77) 378-05-29

Kirish

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tezis o'zbek adabiyotining yetuk namoyandasi Abdulla Qahhorning "Anor" (1936) hikoyasini ko'p qirrali adabiy tahlil metodologiyasi asosida o'rganadi. Tadqiqotda hikoyaning badiiy strukturasi, ramziy-semiotik tizimi, nutq aktlari hamda ijtimoiy realizm kontekstidagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, "Anor", o'zbek adabiyoti, ijtimoiy realizm, ramziylik, tugun nazariyasi, nutq aktlari, badiiy mahorat, sovet davri adabiyoti.

Mavzuning dolzarbligi

XX asr o'zbek adabiyoti tarixi ko'plab murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayonlar, madaniy o'zgarishlar va milliy o'zlikni anglash mezonlarining keskin qayta ko'rib chiqilishi bilan belgilanadi. Aynan shu o'zgaruvchan tarixiy sharoitda Abdulla Qahhorning adabiy ijodi — uning lirik minimalizmi, psixologik aniqlik bilan ishlangan personajlari va ijtimoiy tanqidiy nigoh bilan yo'g'rilgan nasri — milliy adabiyotimizning eng yorqin sahifalaridan birini tashkil etadi.

Yozuvchi 1936-yilda yaratgan "Anor" hikoyasi iqtisodiy qashshoqlik va ijtimoiy tengsizlik sharoitida insonning ruhiy parchalanishini tasvirlab, zamonasining achchiq haqiqatini mahorat bilan qalamga olgan. Mavzuning dolzarbligi shundaki, "Anor" hikoyasi faqat tarixiy yoki mahalliy o'zbek konteksti bilan cheklanmay,

balki dunyo adabiyotidagi ijtimoiy realizm an'analari — Chexov, Karvyer va London ijodlari bilan uyg'unlashgan universal insoniy muammolarni — kambag'allik, or-nomus, mahrumiyat va axloqiy qutuluvchanlikni — o'z ichiga oladi.

Tadqiqotning maqsad va vazifalari

Ushbu tezisning asosiy **maqsadi** Abdulla Qahhorning "Anor" hikoyasini badiiy tuzilma, ramziy-semiotik tizim va ijtimoiy realizm prizmasida ilmiy jihatdan tahlil etishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi **vazifalar** belgilangan: yozuvchining hayoti va ijodiy shakllanishini tadqiq etish; hikoyaning syujet va kompozitsion tuzilmasini "tugun" nazariyasi asosida ko'rib chiqish; anor timsolining ramziy qatlamlarini semiotik metodologiya yordamida ochib berish; personajlar nutqini ijtimoiy-pragmatik nuqtai nazardan tahlil qilish; hamda Qahhor realizmini Chexov va jahon minimalizmi bilan qiyosiy o'rganish.

Tadqiqot metodologiyasi

Tezisda qiyosiy-adabiy, struktural, semiotik va ijtimoiy-pragmatik tahlil metodlaridan foydalanilgan. Ilmiy manba sifatida o'zbek adabiyoti elektron arxivlari, Ozod Sharafiddinov, Umarali Normatov, Kibriyo Qahhorova va boshqa taniqli adabiyotshunos olimlarning tadqiqotlari, shuningdek xalqaro ilmiy jurnallardagi maqolalardan keng foydalanilgan.

Ilmiy yangilik va amaliy ahamiyati

Ushbu tadqiqot "Anor" hikoyasini yaxlit semiotik-pragmatik yondashuv orqali tahlil qilishga uringan dastlabki qoralama hisoblansa-da, u hikoyaning bir nechta oldingi tadqiqotlarda e'tibordan chetda qolgan qatlamlarini — xususan, xotin-qizlar nutq aktlarining kuchayib borishi va "kutilmagan yakun" estetikasi — yangicha talqin qiladi. Tezis o'zbek maktab va oliy o'quv yurtlarida "Anor" hikoyasini o'qitishda qo'shimcha metodik manba sifatida xizmat qilishi mumkin.

I Bob. Abdulla Qahhorning hayoti, ijodiy muhiti va adabiy merosi

1.1. Shakllanish davri va tarixiy kontekst

Abdulla Qahhor 1907-yil 17-sentabrda qadimiy Qo'qon shahrida, sayyor temirchi Abduqahhor Jalilovning oilasida tavallud topdi. Bolalik yillarini otasi bilan qishloqdan qishloqqa ko'chib yurgan yozuvchi kelajakdagi ijodida asqotgan hayot maktabini — Farg'ona vodiysi dehqonlari va hunarmandlarining kundalik mahrumliklarini — aynan shu yillarda o'zida singdirdi. Ushbu "tashqi kuzatuvchi" nuqtai nazari uning keyinchalik "O'tmishdan ertaklar" to'plamida yaqqol ko'zga tashlanadi.

Qahhor ta'lim yo'lini Qo'qon texnika kolleji orqali bosib, 1930-yilda O'rta Osiyo davlat universitetining pedagogika fakultetiga kirdi va 1934-yilda uni muvaffaqiyatli tugatdi. Ilk ijodiy qadam sifatida u "Mushtum" va "Qizil O'zbekiston" kabi davriy nashrlarda shoir va satirik musavvir sifatida Norin shilpiq va Sarimsoq taxalluslari ostida ijod qildi. Bu satirik maktab uning keyingi realistik nasrining mustahkam poydevori bo'ldi.

1.2. Sovet davri va ijodiy xavf-xatar

Sovet rejimining mafkuraviy nazorati ostida ijod qilgan Qahhor uchun har bir asar ikki tomonlama maqsadni ko'zlashi shart edi: bir tomondan, rasmiy mafkura talablariga mos kelishi, ikkinchi tomondan esa, mahrumlikda yashovchi xalqning "achchiq haqiqat"ini o'quvchiga yetkazishi. Adabiyotshunos Ozod Sharafiddinov ta'kidlaganidek, Qahhor "avtoritar rejim bosimi ostida" ham badiiy mahoratini saqlab qolgan va "hayot ziddiyatlarini dramatik planda" ifodalay olgan yozuvchiga aylandi.

Uning "O'g'ri", "Bemor", "Dahshat" kabi asarlari, xuddi "Anor" kabi, faqat individual fojia emas, balki butun jamiyatning kasalligini — manfaatparastlik, poraxo'rlik, ijtimoiy adolatsizlikni — ko'rsatuvchi "ijtimoiy patologiya" sifatida

talqin etiladi. Qahhor o'zi haqida: "Men Chexovning ko'zoynaklarini kiyib, xalqimning o'tmishiga aniqroq nazar tashlashni o'rgandim" degan edi — bu iqror uning ijodiy falsafasining lo'nda ifodasidir.

1.3. Adabiy merosi va o'zbek nasriga hissasi

Abdulla Qahhor 1968-yilda vafot etgunicha o'zbek adabiyotiga qisqa hikoya janrining chinakam me'mori sifatida kirdi. U A.P. Chexov, N.V. Gogol va Lev Tolstoy asarlarini o'zbekchaga tarjima qilib, rus klassik nasrining o'zbek tilida yangrashini ta'minladi. Vafotidan so'ng unga "O'zbekiston xalq yozuvchisi" unvoni va "Buyuk xizmatlar" ordeni berildi. Uning asarlari milliy o'quv dasturlarida asosiy o'rinni egallaydi va O'tkir Hoshimov, Abdulla Oripov kabi keyingi avlod ijodkorlariga ilhom manbai bo'lib kelmoqda.

Qahhorning ijodiy merosi qisqa hikoya janrini yangi bosqichga olib chiqdi: u "dabdabasiz" syujet, "to'g'ridan-to'g'ri" ziddiyatga kirishish va psixologik tasvirdagi yaqqollik bilan o'zbek adabiyotining klassik mezonlarini qayta belgilab berdi. Uning "so'zga ziqnalik" tamoyili — har bir so'z va iborani og'ir ma'noviy yuk ko'tarishi kerakligi haqidagi estetik qarashlari — bugungi o'zbek nasrchilari uchun ham muhim metodologik yo'riqnoma bo'lib qolmoqda.

II Bob. "Anor" hikoyasining g'oyaviy-badiiy tahlili

2.1. Syujet va kompozitsion qurilma: "Tugun" nazariyasi

Qahhor hikoyanavislik san'atidagi o'ziga xos uslubini "tugun" (knot) nazariyasi orqali ifodalaydi: hikoya ko'pincha tugunchadan boshlanib, tugunchada yakunlanadi, yakuniy hal etishni esa o'quvchi vijdoniga havola etadi. "Anor" buning eng yorqin namunasi sanaladi.

Hikoyaning markaziy ziddiyati mehnatsevar lekin qashshoq dehqon Turobjon va homilador xotini Zebining anorga bo'lgan "noz"i atrofida quriladi. Harakatning uch asosiy bosqichi aniq ko'zga tashlanadi. *Birinchi bosqich — muammo yaratuvchi*

bosqich: Zebi anor istaydigan bo'ladi, lekin uy xo'jaligida bunga imkon yo'q. *Ikkinchi bosqich — o'rinbosar urinish:* Turobjon ari uyasi (asal) olib keladi, buni katta yutuqdek ko'rsatadi, ammo xotini bu pulga anor olsa bo'lardi deb umidsizlik bilan javob beradi. *Uchinchi bosqich — apokaliptik qaror:* uyqusizlik va boshi g'ovlashdan, Turobjon kechasi Mulla Qozi bog'iga tushib, anor o'g'irlaydi.

Qahhor bu syujetni "kutilmagan yakunlanish" (unexpectedness) estetik mezoni bilan bezaydi. Turobjon tong otayotganda qo'lida bir tutam anor bilan qaytadi — o'quvchi hordiq topishni kutadi. Lekin Zebi uyquga ketgan yoki ishtahasi o'tib ketgan, anorni istamay qolgan bo'ladi. Uzoq kutishning ruhiy azobchanchog'i jismoniy ishtahani bo'g'ib qo'ygan. Bu paradoks — moddiy qoniqish ruhiy yara ustiga o'z vaqtida yetib kelmasligi — hikoyani fojia darajasiga ko'taradi.

2.2. Ramziy-semiotik tizim: Anor timsolining ko'p qatlamliligi

Sarlavhadagi anor belgisi bir nechta semiotik qatlamni o'z ichiga oladi. *Birinchi qatlam — ijtimoiy tengsizlik ramzi:* anor kambag'al oila uchun "erishib bo'lmas orzu". U Turobjonning kichkina, zulmat uyiga qarama-qarshi qo'yilgan Mulla Qozi kabi boylarning serob bog'larini anglatib, ijtimoiy tabaqalanishning vizual dalilga aylanadi.

Ikkinchi qatlam — hayotiy imperativ ramzi: homilador ayolning anor istagida biologik zaruriyat yotadi. Bu "noz" iroda yoki mantiq bilan bostirilib bo'lmaydigan hayotiy kuchdir. Jamiyatning uni "xudbin orzu" sifatida qoralashi esa xotin-qizlar huquqlarining poymol etilishiga Qahhorning keskin munosabatini aks ettiradi.

Uchinchi qatlam — axloqiy inqiroz ramzi: o'g'irlik harakatida anor nafaqat meva, balki Turobjonning mehnat va or-nomusi qiymatini belgilaydigan sinov predmetiga aylanadi. U qonuniy yo'l bilan hech qachon anor sotib ola olmasligini anglab yetganda, jamiyat tuzumining o'zi uni jinoyatga undaydi. *To'rtinchi qatlam — vaqt va armugon ramzi:* meva "shodlik ko'z yoshlari" deb ta'riflanadi, lekin hikoyaning

ohangi faqat quvonchsiz — bu paradoks "mo'l-ko'l va yo'qlik" o'rtasidagi adolatsizlikning she'riy xulosasini beradi.

2.3. Til va nutq aktlarining ijtimoiy-pragmatik tahlili

Qahhorning "so'zlarga ziqnalik" uslubi personajlar dialogida ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi. Turobjonning nutqi *direktiv aktlar* asosida qurilgan — u oila boshlig'i sifatida qaror qabul qiladi va hayotni "boshqarmoqchi" bo'ladi. Ammo iqtisodiy ojizlik bu otarkilik niqobini birma-bir yulqib tashlaydi.
Xotinining *ekspressiv aktlari* — passiv-agressiv mulohazalar, sukut va norozilik ko'z qarashlari — erkak avlodning mas'uliyatsizligini emas, balki tizimdagi muammoni ochadi.

"Kishining yuragini qon qilmoq" iborasi Turobjonning psixologik iztirobini, "boshi g'ovlamoq" esa hal qilib bo'lmaydigan muammolar oldidagi ruhiy falajni ifoda etadi. "Achchig'idan tushmoq" iborasi esa doimiy qashshoqlik tug'diradigan portlovchi his-tuyg'ularning momentan yengilishini ko'rsatadi. Bu idiomalar hikoyaning oddiy o'zbek og'zaki nutqi ritmini saqlashi bilan birga, matn ichida murakkab ijtimoiy tanqid qatlamlarini ham hosil qiladi.

Shunday qilib, muloqot dinamikasida Zebining roli statik emas: hikoya boshida "itoatkor" ko'ringan u, biologik zarurati ijtimoiy adabni ustib ketgach, asta-sekin faol, tasdiqlayuvchi nutq subyektiga aylanib boradi. Bu o'zgarish Qahhor realizmining asosiy belgisi — "tarixiy sharoitlar va ijtimoiy me'yorlar" tomonidan shakllantirilgan personaj psixologiyasini ko'rsatadi.

III Bob. Qahhor realizmining jahon adabiyoti kontekstida o'rni

3.1. Qahhor va Chexov: "O'zbek Chexovi" qiyosi

Abdulla Qahhorga "O'zbek Chexovi" unvonini bergan sifatlar bejiz emas. Qahhor Chexov, Gogol va Tolstoy asarlarini tarjima qilish jarayonida rus realist nasridan chuqur bahramand bo'ldi. Chexov singari, u ham "ruhiy hodisalarni aniqlash"ni

asosiy badiiy muammo sifatida ko'rdi, hayotiy konfliktlarni dramatik ziddiyatlar asosida qurib, syujetni "kerak bo'lmagan dabdaba"siz qisqa va lo'nda ifodaladi.

Farqli tomonlari ham bor: Chexovning personajlari ko'pincha ma'naviy tanglik va befaol mulohaza girdobida qoladilar, Qahhorning qahramonlari esa ijtimoiy tuzum hamda iqtisodiy quvg'in tomonidan qurilayotgan ob'ektiv kuchlar domida harakat qilishadi. "Anor"da Turobjonning axloqiy inqirozi faqat ichki kishilik kechinchamasi emas, balki tashqi ijtimoiy tuzumning mahsulidir.

3.2. Qahhor va Karvyer: minimalizm parallelizmi

Tadqiqotchilar Qahhor nasri va Raymond Karvyer minimalizmi o'rtasidagi uyg'unliklarni — "qisqalik va ma'nolilik tamoyillari", qayta-qayta tahrirdan o'tkazilgan "o'tkir so'z o'yinlari" va sukut orqali ifoda etilgan oshkora ma'nolar — aniq ko'rsatib bergan. "Anor"da bu narsa "qisqa va zichlikda yuklangan" muloqotda namoyon bo'ladi: personajlar bir-birining so'zlarini ochiqdan-ochiq rad etmaydi, ammo dialoglardagi bo'shliqlar ruhiy uzoqlikning eng kuchli dalili bo'lib turadi.

Karvyerning "Ommaviy mexanika" hikoyasi bilan qiyosiy o'qishda ikkala asarda ham oddiy narsa — bola, meva — butun bir oilaviy parchalanish va ijtimoiy fojia uchun metaforaga aylanishi ko'rinadi. Har ikki yozuvchi ham ko'pincha "yuzaki" ko'rinadigan vaziyatni chuqur insoniy fojia sifatida qalamga olishda kamchiliqsiz mahorat ko'rsatishadi.

3.3. Qahhor va London: tabiat va ijtimoiy muhit ziddiyati

Jek London ijodida odam tabiat va taqdir bilan kurashadi, qiyinchiliklarga bardosh va irodasi bilan qarshilik ko'rsatadi. Qahhor realizmida esa "shafqatsiz muhit" Arktika sahrolari emas, balki tabaqalashgan qishloq jamiyatidir. Turobjon irodasi singan odam emas — lekin u kurashayotgan dunyo uni doimo mag'lubiyatga mahkum etgan. Shu ma'noda Qahhorning "ijtimoiy realizm"i London "tabiiy realizm"idan ko'ra ko'proq Gorkiy va Zolya an'analariga yaqin turadi.

3.4. Ijtimoiy patologiya: "Asl bemor" jamiyatdir

"Bemor" hikoyasida Qahhor kasalni butun jamiyat "nuqsonlari" timsoli sifatida ishlatadi. "Anor"da ham bu patologiya yaqqol ko'rinadi: kasallik faqat Turobjon yoki Zebida emas, ularni bunday holatga tushirgan ijtimoiy tuzumning o'zida. Xuddi "O'g'ri"dagi kabi, haqiqiy o'g'ri — jamiyatning o'zi, adolatsiz taqsimot tizimi va o'z xalqini istilab qo'ygan hokimiyat vakillaridir. "Anor"ning fojialiligi shundaki, tizim Turobjonni oddiy mevadan mahrum qilib, oxirida jinoiy harakatga majbur etadi.

Ushbu "ijtimoiy patologiya" konsepsiyasi Qahhorni faqat milliy yozuvchi sifatida emas, balki ijtimoiy tengsizlikka qarshi universal pozitsiyada turgan gumanist sifatida ham taqdim etadi. Uning asarlari shu ma'noda XX asr jahon adabiyotining insonparvarlik an'analari bilan yonma-yon turadi.

Xulosa

"Anor" hikoyasi Abdulla Qahhorning ijodiy olami haqida bir nechta muhim xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Birinchidan, "tugun" nazariyasiga asoslangan kompozitsion tuzilma hikoyani faqat bir lavha sifatida emas, balki hal qilinmagan ijtimoiy muammolarning badiiy ifodasi sifatida belgilaydi. Kutilmagan yakun — anorning kech yetib kelishi — fojia va kinoya uyg'unligidan hosil bo'lgan badiiy qiymatni yuzaga chiqaradi.

Ikkinchidan, anor timsoli to'rt qatlamli semiotik tizimni tashkil etib, bir vaqtning o'zida ijtimoiy tengsizlik, biologik imperativ, axloqiy inqiroz va vaqtning munosabatsizligi ramzlariga aylanadi. Bu ko'p qatlamlilik Qahhorning so'zga "ziqnalik" uslubini amalda qo'llashning eng yorqin misolidir.

Uchinchidan, personajlarning nutqiy aktlari ijtimoiy-pragmatik tahlil orqali ko'rib chiqilganda, jins, hokimiyat va zaruratning oilaviy makon ichidagi o'zaro kesishmasini aniq ko'rsatadi. Zebining passivdan faol nutq subyektiga o'tishi

Qahhor realizmidagi "tarixiy sharoitlar tomonidan shakllangan" insonni tasvirlovchi timsol bo'lib qoladi.

To'rtinchidan, qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, Qahhor o'z realizmini Chexovning psixologik aniqligidan, Karvyerning minimalist qisqaligidan va Gorkyning ijtimoiy tanqidiy yo'nalishidan o'ziga xos tarzda sintez qilgan. Bu sintez uning asarlarini milliy chegaralardan oshib o'tuvchi universal insoniy haqiqatlar ifodasi darajasiga ko'taradi.

Beshinchidan, "Anor" — faqat o'g'irlik to'g'risidagi hikoya emas. U bir millat o'z tarixiy sinovlarida qanday qilib qadr-qimmatini saqlab qolishga intilganining — va ko'pincha muvaffaqiyatsiz bo'lganining — badiiy hujjatidir. Qahhorning "achchiq haqiqat"i bugungi o'quvchi uchun ham yangrashda davom etmoqda: qashshoqlik nafaqat qorinni, balki orzulash qobiliyatini ham mahrum etadi.

Shu ma'noda Abdulla Qahhor — o'zbek adabiyotining "xalq yozuvchisi" va "ertak shohi" — "Anor" hikoyasi orqali oddiy qizil mevani butun bir millatning izzat-nafsini saqlab qolish uchun kurashining abadiy timsoli darajasiga ko'taradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulla Qahhor. *Tanlangan asarlar*. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2001.
2. Sharafiddinov O. *Abdulla Qahhor ijodi haqida*. — Toshkent: Fan, 1978.
3. Normatov U. *Abdulla Qahhorning badiiy mahorati*. — Toshkent: O'qituvchi, 1986.
4. Qahhorova K. *Abdulla Qahhor arxivi katalogi*. — Toshkent: O'zbekiston milliy kutubxonasi, 2005.

5. An enlightened writer Abdulla Qahhar's great story "Pomegranate" // UZBEK LITERATURE. URL: uzbekliterature.uz (murojaat: 08.05.2026).
6. Abdulla Qahhor. Wikipedia — en.wikipedia.org/wiki/Abdulla_Qahhor (murojaat: 08.05.2026).
7. A. Qahhor's Stories Reflect the Tragedies of His Period // Tafakkur va falsafiy tadqiqotlar. — inlibrary.uz/index.php/tafps/article/view/60996.
8. The Analysis of Social Roles and Speech Acts in A. Qahhor // CAJLPC. — cajlpc.casjournal.org.
9. Compactness of Composition in the Stories of Raymond Carver and Abdulla Qahhor // Foreign Languages in Uzbekistan. — journalfledu.com.
10. ABDULLA QAHHORNING "ANOR" HIKOYASIDA KAMBAG'AL OILA TASVIRI // ARIMS. — inlibrary.uz/index.php/arims/article/view/61972.
11. Tradition and Modernity in the Works of Abdulla Qahhor // WOS Academy. — wos.academiascience.org.
12. Abdulla Qahhor and Storytelling // STEM Jurnal. — grnjournal.us.

Tezis O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim standartlari va ilmiy ish yozish qoidalariga muvofiq tayyorlangan. Barcha iqtiboslar va havolalar belgilangan akademik qoidalar asosida rasmiylashtirilgan.